

TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ KÖK HÜCRE ARAŞTIRMALARI ve TEDAVİLERİNE İLİŞKİN BİLDİRGE

*20 Haziran 2009 tarihinde Ankara'da düzenlenen "Türk Tabipleri Birliğı
II. Etik Bildirgeler Çalıştayı"nda kabul edilmiştir.*

Son yıllarda tıp ve sağık alanında en çok tartışılan konuların başında gelen klonlama ve kök hücre uygulamaları, içerdığı tıbbi, felsefi, hukuksal, dinsel ve etik sorunlar nedeniyle geniş toplum kesimlerinde yoğun tartışmalara yol açmaktadır.

Genetik kopya aracılığıyla insanın özdeşi bir canlı yaratılması anlamına gelen üreme amaçlı klonlama, insan onuruna aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle uluslararası antlaşma ve bildirgelerle yasaklanmıştır.

Kök hücre araştırma ve uygulamalarına ilişkin başlıca etik tartışmalar; kök hücre kaynakları, tedavi amaçlı kullanım alanları, kök hücre araştırmaları, ilgili yasal düzenlemelerin henüz hazırlanmamış olması ve uygulamaların kötüye kullanım olasılığı konularında yoğunlaşmaktadır.

Kök hücreler embriyolardan, göbek kordonundan ve erişkin dokulardan elde edilmekte; elde edildikleri kaynağıba bağılı olarak farklılaşma kapasiteleri ve etkinlikleri değışebilmektedir.

Embriyonik kök hücrelerin kaynağı, in vitro fertilizasyon (IVF) kliniklerinde döllenmiş ve araştırma amaçlı olarak bağışlanmış embriyolardır. Fetal kök hücreler, göbek kordon kanından ve gebeliğın istemli ya da istemsiz olarak sonlanması sonucu fetal dokudan elde edilmektedir. Birçok erişkin dokuda var olan erişkin kök hücreleri ise, genellikle buldukları dokunun onarımını ve sürekliliğini sağlama işlevi görmektedir.

Kök hücre kullanım alanları

Kök hücre çalışmaları, temel ve klinik bilimler açısından önem taşımaktadır. Temel bilimlerde kök hücre araştırmaları, embriyonik gelişimin moleküler genetik mekanizmalarını açıklığıba kavuşturma potansiyeli taşıdıkları için doğumsal kusurlar ile genetik geçişli hastalıkların tedavisinde yeni yöntemlerin ve yeni ilaçların geliştirilmesine olanak sağlayabilecektir. Hayvanlarda, insana özgü hastalık modellerinin oluşturulması için kök hücre kullanımı bir başka temel bilim çalışma alanıdır. Kök hücrelerin istenilen dokuya farklılaşabilme kapasitesine sahip olması, hücre dejenerasyonu ya da doku hasarına bağılı olarak gelişen hastalıkların tedavisinde doku ve organların yenilenmesi temeline dayanan "rejeneratif tıp" yaklaşımının ortaya çıkmasına ve çok kısa zamanda geniş bir uygulama/araştırma alanı bulmasına yol açmıştır. Yapılan araştırmalardan elde edilen bilgiler, kök hücrelerin kalp-damar ve akciğer

sistemi, sinir sistemi, kas-iskelet sistemi,gastrointestinal sistem ve endokrin sistem hastalıklarında önemli kullanım alanı bulabileceği konusunda gelecek vaat etmektedir.

Etik boyut

IVF süreçlerinden arta kalan embriyoların ya da gebeliğin sonlandırılmasıyla oluşan fetal dokuların kök hücre kaynağı olarak deneysel ve tedavi amaçlı kullanımı konusundaki etik tartışmalar, temel olarak embriyonun ahlaki statüsüne ilişkin bakış açılarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Embriyonun bir “kişi” olduğunu ve haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini öne süren yaklaşım, embriyonik ve fetal kök hücrelerin kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Ana rahminde olmayan bir embriyonun “kişi” sayılmayacağını öne süren karşı görüş ise, kök hücre deney ve kullanımının etik sorun oluşturmadığını dile getirmektedir. Bir başka görüş ise, embriyonun deneysel ya da tedavi amaçlı kullanımını gerektiren bir ahlaksal nedenin var olup olmadığına odaklanılmasını önermekte; artık embriyo ve fetal dokuların harcanması yerine tedavi gereksinimi olan insanlar için kullanılmasını ahlaki bir seçim olarak nitelendirmektedir.

Kök hücre araştırma ve tedavisine ilişkin olanakların kötüye kullanımı bağlamında henüz yararı kanıtlanmamış girişimlerin “mucize tedaviler” olarak sunulması, umut tacirliğine yönelik tanıtımlarla tedavi beklentisi içinde olan insanların suistimal edilmesi, abortus materyallerinin ticari meta olarak kullanılması başta gelen etik sorunlardandır.

Türk Tabipleri Birliği kök hücre uygulamalarına ilişkin olarak aşağıdaki önerilerde bulunur:

1. Kök hücre araştırma ve uygulamalarının özellikle tedavi edici uygulamalar açısından yarar ve risklerinin henüz belirsizlikler taşıdığı günümüzde, konuya ilişkin çalışmalarda araştırma ve klinik uygulama etiğinin temel ilkelerine bağlı kalınması esastır. Bu bağlamda gönüllülerin aydınlatılmış onamının alınması, kişilerin özel yaşamlarının gizliliğine saygı gösterilmesi ve mahremiyetlerinin korunması, zarar vermeme, yarar sağlama, dürüstlük ve adalet ilkeleri öncelikle uyulması gereken etik ilkeler olarak belirleyici önem taşımaktadır.
2. Erişkin kök hücre uygulamaları konusunda gönüllülerin ve hastaların, tedavi beklentileri de göz önünde bulundurularak, olası yararlar, riskler, seçenekler ve prognoz konularında tarafsız bilgilendirme ve gönüllülüğe dayalı aydınlatılmış onamları alınmalıdır.
3. Fetal doku kaynaklı kök hücre kullanımında, kadınların baskı ve risk altında kalabileceği göz önünde bulundurulmalı; gebeliğin sonlandırılması kararının kadının bireysel özerk istencine ve gönüllülüğüne dayalı olmasına özen gösterilmeli ve gönüllülüğün zedelenmesine yol açacak her tür baskı, zorlama, ikna, özendirme gibi uygulamalara karşı gerekli önlemler alınmalıdır.

4. Bilimsel araştırma ve uygulamalardan kaynaklanan yararlar, bir bütün olarak toplumla ve uluslararası toplulukla paylaşılmalıdır. Bu bağlamda nitelikli sağlık hizmetine erişim, yeni tanı ve tedavi olanaklarının ya da ürünlerinin sağlanması, bilimsel ve teknolojik bilgiye erişim, araştırmaya katılan gönüllülere özel ve sürdürülebilir yardım sağlanması önem kazanmaktadır.
5. Tüm çıkar çatışmalarının açıklanması ve bilginin uygun şekilde paylaşılması başta olmak üzere, karar verme sürecinde profesyonellik, doğruluk, dürüstlük ve şeffaflık özendirilmeli, biyoetik konuların ele alınması ve düzenli olarak gözden geçirilmesinde bilimsel bilgidен en iyi şekilde yararlanılmalıdır.
6. İlgili bireyler, meslek grupları ve bütün olarak toplum diyalog içinde olmalı, bilgiye dayalı kamusal tartışmalar desteklenmelidir.
7. Embriyo üzerindeki çalışmalarda, embriyo adına karar verici konumunda olan bireyler ve gönüllüler, konunun bilimsel-etik boyutları ve kişilerin hakları konusunda tarafsız ve dürüst olarak bilgilendirilmelidir.
8. Embriyo kaynaklı kök hücre çalışmalarının insanlığa sağlayacağı olası yararları engel olmayacak şekilde, kişilerin değer yargılarına ve özgür seçimlerine olanak sağlanması konusunda özen gösterilmelidir.
9. Kök hücre uygulamaları ve araştırmalarının denetiminin sağlanması ve olası kötüye kullanımların önlenmesi için, hızlı değişim ve geçiş döneminin getirdiği güçlükler göz önünde bulundurularak yasal düzenlemeler oluşturulmalı; bu sürece ilgili çevrelerin aktif katılımı sağlanmalıdır. Konuyla ilgili yasal düzenlemelerin henüz oluşturulmadığı bizim gibi ülkelerde geleceğe dönük umut ışığı uyandıran kök hücre çalışmalarının bir toplum sağlığı sorununa ve bireysel hak ihlallerine dönüşmesinin engellenmesinde bilim insanlarının toplumsal sorumluluğu belirleyici önem taşıdığı gözden uzak tutulmamalıdır.
10. Embriyo ya da fetal doku kaynaklı kök hücrelerin kullanımının ticari bir içerik kazanmaması konusunda gerekli önlemler alınmalıdır.
11. Var olan tıbbi bilgiler ışığında henüz tedavisi mümkün olmayan hastalıkların tedavisine yönelik kök hücre araştırmaları, biyoetiğin temel ilkeleri göz önünde bulundurularak desteklenmeli; bu araştırmalarda bilimsel algoritma ışığında öncelikle ex-vivo ve deneysel modellerde hücre tedavilerin etkinliği objektif olarak tanımlanmalıdır. Her ne kadar IVF gibi uygulamalardan arta kalan atık embriyolar, israfı engellemek adına kullanılabilirse de, ilerleyen süreçte istisnayı azaltmak amacıyla bu tür araştırmalarda ilk tercihin hücre serileri olmasına özen gösterilmelidir.
12. Kök hücre çalışmalarıyla ilgili etik tartışmalara, deney hayvanlarına ilişkin konular dahil edilmeli ve hayvan kullanım etiği ilkelerine uyulması sağlanmalıdır.